

EGY BABONAGYŰJTEMÉNYRŐL

Luby Margit: *Bábalelte babona*. Helikon Kiadó, Budapest, 1983.

Luby Margit (1885—1976) műkedvelő néphagygyűjtő volt, aki a 20-as években kezdett néprajzzal foglalkozni, a kiváló folklorista Solymossy Sándor biztatására és főleg szűkebb hazájának, Szatmárnak és a Dunántúlnak a néprajza érdekelt. Nem lett szaktudós, a néphagyományok rögzítését és élvezhető formában való közlését tartotta feladatának. Több tanulmánya jelent meg a két világháború között és ma, amikor a népköltészet és a magyar falu régi hiedelemvilága iránt megnőtt az érdeklődés, időszerűvé vált, hogy legtöbbit idézett könyvével megismerkedjen az olvasó. A *Bábalelte babona* című könyvében hitelesen számol be Szatmár megye négy falvának — Tunyog, Matolcs, Szatmárcseke és Nyinmeggyes — két háború közti tudatáról. „Nem széptett, nem alkotott ködös elméleteket csak rögzítette azt, amit hallott, s tudta; hogy e hiedelmek jó néhány évszázad elmaradt tudatának maradványai.” — írja róla a könyv előszavában Dömötör Tekla.

A gyűjteményben közölt babonák függelékei *A parasztelek rendje Szatmár vármegyében* című méprajzi monográfiájának. Az adatközlők „igaz történet”-ként mondták el a babonákat, hiszen élő, ismert emberek cselekedeteiről volt szó bennük; velük vagy családtagjaikkal történtek meg, ezért „igaz”-nak tekintették, hiteles valóságnak. Úgy gondolták, hogy bizonyos cselekmények és varázsszavak ismeretében mindenki tud hatni saját sorsára. Babonának csak a képzelte, az irracionális tartották s nem a közismert varázseljárásokat.

A „bábalelte” szó egy szólásból származik (Bábalelte babona, bolond, aki kap rajta), mely szerint a babona a rég múlt időkben élő emberek találmánya és nem kell hinni benne. A bába szláv eredetű szó, egy XVII. századi feljegyzés szerint boszorkány-bába. A magyar nyelvterület egy jelentős részén a falu népe egyenlőségi jelet tett a bába és a boszorkány közé. Ez nem véletlen, hiszen a XVI—XVIII. századi boszorkányperekben feltűnően magas a boszorkánysággal vádolt bábák száma.

Luby Margit a feljegyzett anyagban különválasztotta a rontást a ráolvasástól; a boszorkányos történeteket; a lidéncet; a náltost, a kocsisbabonakört, valamint külön szól a naptári napokhoz kötött babonákról és a kincskeresésről.

A kereszténység felvételével a pogány istenek egyenrangúvá süllyedtek a démonokkal s mivel a pogányság ellentétben áll a kereszténységgel, ezért rossz szándékú, ártó szellemekként éltek tovább a keresztény köztudatban. A kereszténység első századaiban szinte általános volt az a hit, hogy ezek a szellemek az emberbe bújva testi és lelki nyavalyát ronthatnak rá. Az ártó szellemek közt leghírhedtebbek a boszorkányok; ezek a keresztény felfogás szerint az ördöggel szerződést kötöttek, hogy tőle

varázlást, bűbájosságot tanulhassanak. Az inkvizíció kínvallatásaival maga az egyház mélyíti el a boszorkánymítoszt. Noha a felvilágosodás szelleme enyhíti a boszorkánysággal gyanúsítottak sorsát, még a XVIII. században is égettek Szatmár megyében boszorkányt. A legsúlyosabb vád ellenük, hogy az ördöggel cimborálnak, boszorkánygyűléseken vesznek részt, állat (leggyakrabban madár, kutya vagy fekete macska) képében mutatkoznak, továbbá a repülés, rontás, rájárás vádjai. A boszorkány azonban sohasem anyagi előnyért ront, a rontás magának a rossznak, bosszúnak a kedvéért történik. Ezért a boszorkányságot titokban úzik, a családtagok sem tudják egymásról, hogy boszorkány az anyja vagy a lánya (mivel csak nő lehet!). Halandó ember akkor láthatja meg a boszorkányt, ha forgószél közepébe kinyitott bicskát hajít. Aki eladta lelkét a gonosznak, bűnhődnie kell, szörnyű haláltusa vár rá; nem halhat meg addig, amíg tudományát kézfogással át nem adta. Ezzel megváltja magát, saját lelke helyett újat szállít a gonosznak. Hogy a környezete segítsen a kínlódón, paraszt tesznek a talpa alá, vagy odahajítanak neki egy seprűt, amit azután lapátra vetnek és a kemencében elégetik — így megsemmisül vele a rontótudomány is.

A „tudományos”, a hozzáértő ronthat; rá tudja küldeni az emberre. állatra a rontást (elveheti a tehén hasznát, férget, patkányt ront a házra, elveheti a lány vagy fiú szeretőjét, betegséget, nyavalyát küld a haragosra; rábűtöléssel megtoldott átokkal, etetéssel is ronthat valakire betegséget stb.). De vannak megelőző, védekező, sőt a beállott rossz kiküszöbölésére szolgáló eljárások is; ráolvasással, fürösztéssel és füstöléssel való gyógyítás. Ügyelni kell azonban, hogy a gyógyítás három napja alatt a házból semmit sem szabad kiadni, mert ellenkező esetben a ráolvasás hatástalan lesz. A ráolvasó szöveg is titok, mert aki elmondja, annak odalesz a tudománya, nem lesz foganatos többé a ráolvasás. Ezek a ráolvasások gyakran a népdalok szépségével vetekednek pl.: Ág szülte, ágát, ága szülte virágát, / Virág szülte Szent Annát. / Szent Anna szülte Máriát, / Világ világosságát.

A boszorkány-babonakörrel ellentétes a kocsisbabonakör, melynek hősei mindig férfiak. Ezek hőt ember ujját hordják a nyalkukban zacskóban, félpaukóval világítanak, sose mennek át réven, úgy kelnek át a Tiszán, hogy még a kocsikerék sem lesz vizes és kiválóan tudnak bánni a lovaikkal.

A lidérc a néphit szerint pokolbeli szellem, melyet asszony vagy férfi a hónap alatt keltet ki fekete jércének az első tojásából. A tojásra előzőleg „kilenc napig rá kell járni. Kilenced napra undorodás nélkül kivenni, azonmód a hónap alá fogni, s ott kikötni”. Amíg az ember a lidércet ki nem köti, nem szabad dolgoznia. A lidérc gazdájának minden parancsát teljesíti, de tulajdonosa mással nem élhet, csak vele; ha a lidérc kaka, akkor nővel, ha jérce, akkor férfival él. Megszabadulni csak úgy lehet tőle, ha olyan parancsot kap, amelyet nem tud teljesíteni (nem tud

rostával vizet hozni és kötéllel vizet hordani), vagy keresztúton kell elhagyni, ahol minden babona fogatos.

A magyarság táltosmondái őrzik a sámánizmus emlékét, mely az ember és a szellemek közvetlen érintkezésének hitét jelenti. A tudomány a honfoglalás előtti korból maradt emlékeknek tekinti. A táltos foggal születik, kék és vörös láng, fekete és szőke bilka, vas és tüzes kerék alakjában ví ellenfeleivel. Hatalma a végső vívással lejár, megváltja magát, de elveszti táltos hatalmát. A táltos a boszorkány gonoszságával ellentétben leginkább jóindulatú, szívesen segít az embereken.

A naptári napokhoz fűződő babonák főleg az újesztendő, húshagyókedd, nagypéntek, Szent György, András és Luca napjához kapcsolódnak.

A gyűjtemény utolsó fejezetében a kincskeresés babonakörét eleveníti fel a gyűjtő. Az elásott kincset, pénzt csak úgy lehet kivenni, ahogy azt gazdája elrejtette. A keresőnek rá kell ölnie azt az állatot, amelyet a kincs gazdája kincse őrzőjéül rendelt pl. kutyát, kígyót, csikót, kakast stb.

Luby Margit könyvének egy része hiedelem-közlés, másik része monda, amit szórakoztatásul meséltek az emberek, már nem hittek benne. A közzölt hiedelmek nagy részét már a XV—XVI. században is ismerték. A *Bábelelte babona* tehát hiteles, értékes és olvasmányos könyv egy letűnt világról.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

A REGÉNY NYOMÁBAN

Félicien Marceau: *A regény szabadon*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1983.

1972-ben jelent meg Sükösd Mihály könyve a regényről. Előszavának első mondata szerint: „Regényt könnyebb írni, mint elméletet a regényről.” A vereséget ismerte-e be ezzel burkoltan a szerző, azt, hogy a gazdag ismeretanyag, az egyéni észrevételek és a mindenre kiterjedni igyekvő olvasottság ellenére is eleve sikertelenségre ítélt vállalkozás egy regényelmélet megírása? Nem, mert a szerző mégiscsak megírta egy több mint kétszáz oldalas, sok jó észrevételt tartalmazó könyvet a regényről, illetve arról, ami Sükösd felismerései szerint a modern regény. Sükösd (könyvének első mondata nem a kudarcot ismerte be, inkább a regény lehetőségeinek sokaságát villantotta fel.

Félicien Marceau, jómaga is regényíró, könyvének első két mondatában a következőket mondja: „Ne várják tőlem a regény történetét. Csúppán észrevételeim vannak: lassanként megfogalmazódott bennem egy s más a regényről, amelyet olykor olvasok, olykor írok.” Tehát, ellentétben Sükösddel, Marceau nem törekszik a rendszerezésre, inkább egyéni észrevételeket, benyomásokat közöl a regényről *szabadon* (nemhiába tartalmaz-